

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Кафедра ботаніки і садово-паркового господарства

Завідувач кафедри
/С.М. Подорожний
(протокол №1 від 02 вересня 2020 р.)

Програма навчальної дисципліни

Природоохоронне паркознавство
для студентів

Рівень вищої освіти: **Другий (магістерський)**

Ступінь вищої освіти: **Магістр**

Галузь знань **20 - Аграрні науки та продовольство**
спеціальність **206 - садово-паркове господарство**

Мелітополь, 2020

Розробник: Жуков О.В., д.б.н., професор кафедри ботаніки і садово-паркового господарства

ПОГОДЖЕНО:
Гарант освітньої програми Туровцева Н.М.

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни “Природоохоронне паркознавство” складена відповідно до освітньої програми підготовки магістра садово-паркового господарства та стандарту спеціальності 206 – садово-паркове господарство другого (магістерського) рівня вищої освіти :

Об’єктом вивчення навчальної дисципліни «Природоохоронне паркознавство» є території об’єктів культурної спадщини, пам’ятники садово-паркового мистецтва, охоронювані природні території; науково-обґрунтовані методи і технологічні процеси створення та утримання об’єктів садово-паркового господарства; ландшафтно-рекреаційні системи та об’єкти садово-паркового господарства, інформаційне забезпечення і контроль діяльності підприємств і організацій, нормативно-правова база професійної діяльності, програми прикладних досліджень, завдання для проектування, створення та утримання садово-паркових об’єктів.

Основними завданнями заповідного паркознавства в Україні є:

- науково-дослідна діяльність у галузі заповідного паркознавства;
 - створення на науковій основі репрезентативної мережі заповідних парків різного природоохоронного призначення;
 - розробки програм і робочих планів наукових досліджень;
 - впровадження наукових досліджень у спеціальне навчання та виробництво;
 - розробки робочих планів і проектів садово-паркових композицій;
 - збір, обробка, аналіз, систематизація науково-технічної інформації інноваційного характеру за спеціальністю та впровадження у спеціальне навчання та виробництво;
 - оптимізація територіальної організації, структури та функціонування заповідних парків, їх реконструкція, особливо старовинних;
 - збереження заповідних паркових ландшафтів, рослинних композицій, колекцій рослин і тварин, постійне ведення екологічного та біологічного моніторингу;
 - інвентаризація рослинного і тваринного світу заповідних парків, створення каталогів;
 - відтворення, поповнення, збагачення і раціональне використання колекційних фондів заповідних парків;
 - формування у заповідних парках ландшафтів із зразками садово-паркового мистецтва.
- розвиток наукової, еколого-просвітньої, рекреаційної та культурологічної діяльності, міжнародне співробітництво.

Міждисциплінарні зв'язки: природоохоронне паркознавство розвивається на теоретичних і прикладних основах наук, які його формують. Здебільшого це біологічні та природоохоронні науки, частково ландшафтознавство. Біологічними основами заповідного паркознавства виступають: урбоекологія, фітоценологія та інтродукція рослин. На урбоекологічних засадах утримуються й зберігаються зелені насадження парків, на екосистеми яких зовні впливають антропогенні фактори, особливо хімічне забруднення. Фундаментальне значення для створення парків, безперечно, має інтродукція рослин. Також важливими науковими основами природоохоронного паркознавства є сучасна молода наукова дисципліна про фітодизайн місцевості (ландшафтна фітодизайнологія) та ландшафтна архітектура, а також деякі інші галузі знань садово-паркового будівництва.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Вступ до предмету.
2. Класифікація та мережі заповідних парків.
3. Методи збереження біорізноманіття заповідних парків та паркова фітоценологія.
4. Проектна організація заповідних парків.

1. Метою магістерської програми "Природоохоронне паркознавство" є професійна підготовка магістрів садово-паркового господарства для набуття компетентностей та програмних результатів навчання, які дозволять фахівцям працювати у ботанічних садах, дендрологічних і зоологічних парках, а також парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва.

2. Компетентності, які набуваються під час опанування дисципліною:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу;
- здатність управління об'єктами садово-паркового господарства з їх функціонального використання, охорони і захисту;
- готовність до отримання нових знань і проведення прикладних досліджень в галузі садово-паркового господарства;
- готовність до здійснення робіт з урбомоніторингу та обліку зелених насаджень; складання кадастру зелених насаджень.

3. Програмні результати навчання:

- розробка і реалізація еколого-біологічних та технологічних заходів створення та утримання об'єктів садово-паркового господарства;
- оцінка інноваційно-технологічних ризиків при впровадженні нових технологій будівництва на об'єктах садово-паркового господарства;
- управління об'єктами садово-паркового господарства;

- отримання нових знань і розробка робочих планів і програм проведення наукових досліджень в галузі садово-паркового господарства;

- участь в науково-дослідній діяльності з аналізу стану і динаміки показників якості об'єктів садово-паркового господарства, природних і культурних ландшафтів;

- збір, обробка, аналіз і систематизація науково-технічної інформації з темі дослідження, вибір методики і засобів рішення завдань;

- підготовка науково-технічних звітів, оглядів, публікацій за результатами виконаних досліджень в галузі садово-паркового господарства.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться **120** години/4 кредити ECTS. Зокрема: *лекції – 22 год., практичні 20 год., самостійна робота – 78 год.*

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Вступ

Упродовж останнього півстоліття у світі чітко окреслилася тенденція масштабного наростання чисельності населення, що є однією із глобальних проблем людства. Ця проблема тісно пов'язана із станом природного довкілля, котре є основою життя на нашій планеті. У сучасних умовах екологічної кризи забезпечити для мешканців міст і сіл чисте природне середовище — складне та важливе завдання влади, територіальних громад, економіки, науки та просвіти. У його вирішенні великого значення набуває збереження існуючих штучних насаджень і решток природних екосистем у межах міст та їх зелених зон, недопущення розширення меж населених пунктів за рахунок парків, приміських лісів, природних луків, степів та водойм. Натомість особливо актуальним і безперечно необхідним має бути формування оптимальної мережі нових об'єктів садово-паркового будівництва. Такий підхід значною мірою є запорукою і засобом стабілізації, збереження і поліпшення стану навколишнього середовища, сприятливого для здоров'я та життєдіяльності людини, задоволення її потреб у відпочинку, фізичному розвитку та спорті. Окрім того, зелені зони стали надійними сховищами величезного генетичного різноманіття вітчизняної та світової флори і фауни, об'єктами підвищення екологічної культури, просвіти та природоохоронного виховання людей.

Нині охорона зелених насаджень, флори та фауни у населених пунктах здійснюється відповідно до національного законодавства України, Глобальної стратегії збереження рослин, багатьох конвенцій у галузі охорони

біорізноманіття, про всесвітню спадщину та інших міжнародних документів. Відповідно до цього колекції видів рослин і тварин на об'єктах природно-заповідного фонду є національним надбанням Українського народу і мають виняткове значення для розвитку нашої національної та світової науки.

В останнє десятиріччя спостерігається тенденція проникнення ідей охорони природи у садово-паркове будівництво та ландшафтну архітектуру, що ставить перед цими галузями триєдине завдання:

- поліпшення екологічного стану міст і селищ країни через створення мережі заповідних парків, формування локальних екомереж у їх зелених зонах;
- оптимізація співвідношення площ заповідних та інших парків до всієї площі міських та селищних земель;
- пріоритетність збереження біотичного та ландшафтного різноманіття у межах населених пунктів та під час освоєння нових природних територій для забудови, організація моніторингу стану заповідних парків, підвищення рівня екологічної та природоохоронної свідомості міського населення.

Представлені матеріали присвячені об'єктам садово-паркового будівництва, що входять до штучних територій природно-заповідного фонду України. Вони містять сучасні теоретичні та практичні знання з навчальних дисциплін гуманітарно-природничого спрямування за магістерською програмою "Природоохоронне паркознавство", які необхідні для формування висококваліфікованих магістрів садово-паркового господарства. Це базові знання про історію, класифікації, географію, правовий статус, механізми збереження садово-паркових об'єктів природно-заповідного фонду тощо.

Змістовий модуль 1. Вступ до предмету.

Тема 1. Сутність природоохоронного паркознавства.

Штучні об'єкти природно-заповідного фонду України (ботанічний сад, зоологічний парк, дендрологічний парк і парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва). Об'єкти садово-паркового будівництва (ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, окремі регіональні ландшафтні парки у містах або їх ділянки, штучні пам'ятки природи).

Тема 2. Екологічні основи природоохоронного паркознавства.

Екологічні аспекти природоохоронного паркознавства. Державні документи з визначенням основних напрямів екологічних досліджень у галузі природоохоронного паркознавства.

Тема 3. Історія створення та заповідання садово-паркових об'єктів в Україні
Основні періоди історії - до XVII століття; XVII століття - 1917 рік;
1918-1990 роки; 1991 рік - по теперішній час. Головні історичні постаті.

Змістовий модуль 2. Класифікація та мережі заповідних парків.

Тема 1. Класифікація та мережі заповідних парків.

Загальна класифікація парків (міські, приміські, поліфункціональні, спеціалізовані, регулярні, ландшафтні).

Класифікація паркових ландшафтів (відкриті, напіввідкриті, закриті). Типи садово-паркових ландшафтів - лісовий, парковий, лучний, садовий, регулярний, альпійський).

Тема 2. Класифікація заповідних парків.

Дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, регіональні ландшафтні парки, штучні ботанічні пам'ятки природи. Мережі заповідних парків.

Змістовий модуль 3. Методи збереження біорізноманіття заповідних парків та паркова фітоценологія.

Тема 1. Збереження біорізноманіття заповідних парків.

Методи збереження біорізноманіття. Збереження видів *ex situ* як основне завдання ботанічних садів. Основні вимоги і принципи збереження і відтворення тваринного світу парків. Екологічний контроль паркових зон.

Тема 2. Структурна організація паркових фітоценозів.

Склад і структура паркових фітоценозів. основні ознаки фітоценозів. Основні синтаксони рослинності парків.

Тема 3. Напрями змін паркових фітоценозів.

Добова, сезонна, різнорічна (флуктуаційна) змінність паркових фітоценозів. Багаторічні зміни (сукцесії) - ексераційні, фенісекціальні, пасквальні, рекреаційні. Корінна рослинність як фітоценотична основа парків.

Змістовий модуль 4. Проектна організація заповідних парків.

Тема 1. Правові основи проектування і структура проектів.

Нормативно-правова база проектування територіальної організації природно-заповідних територій. Структура проекту організації території (обґрунтування та пропозиції, пояснювальна записка, сучасна організація території, історична довідка та природні умови, екологічний та санітарний стан, існуючі забудови, інженерні мережі і шляхи, функціональне зонування, інженерна

підготовка території та ін.). Проекти утримання та реконструкції. Графічні матеріали.

Тема 2. Функціональне зонування заповідних парків.

Заповідна зона в парках. Наукова зона. Експозиційна зона. Рекреаційна зона. Адміністративно-господарська зона. Поліфункціональна територіальна організація ботанічного саду.

Методи навчання

Студентсько-центроване навчання. Професійно-орієнтоване навчання, індивідуально-творчий підхід. Очний (*offline*) у вигляді лекційних та семінарських занять. Змішаний (*blended*) через систему Центру освітніх дистанційних технологій МДПУ імені Б.Хмельницького, Zoom, Інтернет. Усі складові курсу розглядаються у контексті відповідності наукових інтересів аспірантів. Традиційні технології навчання (лекції, практичні заняття, самостійна робота); інноваційні технології навчання (проблемні лекції, семінари-дискусії, презентації, аналіз конкретних ситуацій (кейс-метод), колаборативне навчання, творчі індивідуальні завдання).

Форми оцінювання

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про бально-накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у МДПУ імені Богдана Хмельницького» (протокол №5 від 24.10.2019)

<https://drive.google.com/file/d/1BDRNtAJupqmHkldtICJTkvL-LNTIjWRX/view>

3. Рекомендована література

Основна

1. Попович С.Ю., Корінько О.М., Клименко Ю.О. Заповідне паркознавство. Навчальний посібник. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2011. - 320 с.
2. Попович С.Ю., Корінько О.М., Устименко П.М. Заповідне лісознавство. Навч. посіб. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2009. - 384 с.
3. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа. Навч. посіб. - К.: Арістей, 2007. - 480 с.

4. Вакулюк П.Г. Охорона природи в Україні: Лекція / П.Г.Вакулюк. — Фастів - Поліфаст, 2004. - 224 с.
5. Заповідна справа в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред. М.Д.Гродзинського, М.П.Стеценка. — К.: Географіка, 2003. — 306 с.
6. Кучерявий В.П. Урбоекологія. - Львів: Світ, 2001. — 440 с.
7. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць. Підручник. — Львів: Світ, 2005. - 456 с.
8. Основи заповідної справи. - К.: Видавн.-поліграф. центр "Київський університет", 2002. - 128 с.
9. Пахомов О.Є., Булахов В.Л., Бобильов Ю.П. Оцінка еколого-економічної цінності біологічного різноманіття: Навч. посіб. - Дніпропетровськ: Оксамит-Текс, 2005. - 48 с.
10. Фурдичко О.І., Сівак В.К., Солодкий В.Д. Заповідна справа в Україні: Підручник. - Чернівці: Зелена Буковина, 2005. - 336 с.
11. Кунах О.М., Жуков О.В., Пахомов О.Є. (2020). Оцінка стану екосистем та їх компонентів (обрані теми): Навчально-методичний посібник, – Дніпро: типографія «АРБУЗ», 77.
12. Кунах О.М., Балдін А. О., Жуков О.В. (2020). Просторова організація біогеоценозів: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи, – Дніпро: типографія «АРБУЗ», 32.
-13. Shcherbyna, V. V., Maltseva, I. A., Maltseva, H. V., & Zhukov, O. V. (2021). Effects of fires on vascular plant and microalgae communities of steppe ecosystems. *Biosystems Diversity*, 29(1), 3–9. doi:10.15421/012101
14. Maslikova, K. P., & Zhukov, O. V. (2019). Biological diversity and ecosystem services of the technosols of mining areas. *Agrology*, 2(4), 247–257. doi: 10.32819/019034

Додаткова

1. Григора І.М., Якубенко Б.Є., Мельничук М.Д. Геоботаніка. Навч. посіб. — К.: Арістей, 2006. - 490 с.
2. Ковальчук А.А. Заповідна справа: наук.-довід. видання. — Ужгород: підприємство "Ліра", 2002. — 312 с.
3. Лаптев И.П. Теоретические основы охраны природы: основы созологии. — Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1975. — 277 с.